

„Hiszen ugyanazt a harcot kell megvívnotok,
amit nálam láttatok...”

Nagy Levente: Pannóniai városok, mártírok, ereklyék.
Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate
Quinqueecclesiensi 1. Pécs, 2012. 228 oldal

Jelen recenzióban tárgyalt kiadvány, a *Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi* sorozatindító kötete, a Diocletianus-kori keresztényüldözések során vértanúhalált halt pannóniai mártírok, azaz Irenaeus, Synerotas, Quirinius és a *quattuor sancti coronati* történetét dolgozza fel, mindezt a késő római kultúrtörténetbe ágyazva. A szerző nem titkolt célja (l. *Bevezetés*, 17–22.), hogy a nemzetközi kutatás nyomdokain haladva, – interdiszciplináris megközelítést alkalmazva – az írott források hagyományos filológiai elemzésével és a régészeti topográfia kutatási módszereinek együttes alkalmazásával a pannóniai vértanúk helyi és római kultuszának monografikus feldolgozását adja. Célkitűzésként helyesen, nem a vértanúk utolsó napjainak rekonstrukcióját jelöli meg, hanem arra keresi a választ, hogy abban az időszakban, amikor a szenvedéstörténeteket írásban rögzítették, a kortársak miként emlékeztek erre vissza.

A rövidebb lélegzetvételű I. fejezetben (23–34.), mintegy kortörténeti kontextusba helyezve a későbbi fejezeteket, a Diocletianus császár uralkodása alatt kiadott keresztényüldöző rendeletek pannóniai keresztény közösségekre gyakorolt hatását vizsgálja. A híradások forrásértékének elemzésén és a már sokat kutatott,¹ név szerint ismert pannóniai vértanúk² felsorolásán túl, nagy figyelmet szentel a pannóniai üldözések évtizedek óta számos tudományos vitát kiváltó időrendjének. Az

¹ A kutatás által felvetett javaslatokat összefoglalóan l. Bratož, Rajko: Die diokletianische Christenverfolgung in den Donau- und Balkanprovinzen. In: Demandt, Alexander – Goltz, Andreas – Schlange-Schoningen, Heinrich (Hrsg.): Diokletian und die Tetrarchie: Aspekte einer Zeitenwende. Berlin, 2004, 115–140.

² A pannóniai provinciák név szerint ismert püspökeinek és az őket említő írott források átfogó összegzését és elemzését l. Bratož, Rajko: Die kirchliche Organisation in Westillyricum (vom späten 4. Jh. bis um 600) – Ausgewählte Fragen. In: Heinrich-Tamáska Orsolya (Hrsg.): Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia. Rahden 2011, 239–243.

írott kútfőket, a kutatásban mindezidáig felbukkanó keltezési javaslatokat, s az azok mellett szóló érveket és ellenérveket áttekintve végül arra a következtetésre jut, hogy a rendelkezésre álló források alapján nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy a pannoniai kivégzésekre 303-ban vagy 304-ben került-e sor.

A kiadvány gerincét négy nagy fejezetre (II–V.) tagolva, Irenaeus, Synerotas, Quirinius és a *quattuor sancti coronati* szenvedéstörténetének fordítása, illetőleg a már meglévő fordítások revideálása és kommentárokkal való ellátása alkotja. Az egyes fejezetekben alapvetően azonos koncepciót követve, előbb a szövegek bilingvis, latin-magyar szövegét közli, melyet a kutatásban eddig felmerült különböző elméletek összegzése, a kapcsolódó régészeti leletanyag elemzése, majd a keltezési javaslatok vizsgálata követ.

A II. fejezetben (35–55.) a régészeti leletanyag tanúbizonysága szerint is kiemelkedő népszerűségnek örvendő Irenaeus vértanúságát tárgyalja a szerző. A fejezet legfontosabb eredménye lehet a hazai kutatás számára, hogy a vértanú záróimájában szereplő, s számos tudományos vita tárgyát képező „*ecclesia tua catholica Sirmiensium*” kifejezés helyett, François Dolbeau új kritikai kiadása nyomán,³ csupán az „*ecclesia tua catholica*” olvasatot elfogadva, kísérletet tesz a szűkebb keretek közti keltezésre, s elveti a formula különböző sirmiumi keresztény felekezetek közötti viszályra utaló értelmezését. A jegyzőkönyvhöz hasonló, hiteles mártíráktákra jellemző⁴ szerkezetet látva, okkal merülhet fel az olvasóban, hogy a szerző a szóban forgó szöveget miért szenvedéstörténet terminológiával illeti. Hiteles és fiktív szövegek fogalmi, műfaji megkülönböztetése még akkor is fontos lehet, ha a szöveg jól bizonyíthatóan utólagos redakción esett át.

A III. fejezet (56–71.) a két szövegvariánsban, a Ruinart gyűjtésében szereplő hosszabb, „A” és a bollandisták által közölt, s egyúttal rövidebb, „B” változatban ránk maradt, Synerotas mártír vértanúságát megörökítő szenvedéstörténetet, s a két változat közti eltérések vizsgálatát tartalmazza. Ahogy ismeretes, a két szöveg Synerotas alakját különbözőképpen ábrázolja. S míg a rövidebb változatban aszkétaként, zarándok szerzetesként tűnik fel, addig a hosszabb változatban kertészként jelenik meg, mindkét szövegvariáns hangsúlyosan az önmegtartóztató életet élő szent alakját állítja követendő példaként az olvasó elé. Ennek kapcsán a szerző részletekbe menően tárgyalja a pannoniai aszketikus tendenciákat, s az ehhez kapcsolódó feliratos leletanyagot, melynek a hazai kutatás mindezidáig csekély figyelmet szentelt.

³ Dolbeau, François: Le dossier hagiographique d'Irénée, évêque de Sirmium. *Antiquité Tardive* 7. (1999), 205–214.

⁴ Vö. Musurillo, Herbert: *The Acts of the Christian Martyrs*. (Introduction, texts and trans, by H.M. Oxford, 1972, 294–301., ahol a hiteles mártírákták sorában szerepel. További példákat l. még Vanyó László (szerk.): *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*. Ókeresztény Írók 4. Budapest, 1990.

Quirinus sisciai püspök szenvedéstörténetét tárgyaló IV. fejezet (72–108.) rávilágít arra, hogy a korábbi kutatás által megfogalmazott nézet, miszerint a szenvedéstörténet fontos információval szolgálhat a feltételezett scarbantiai keresztény közösséget illetően, kétségessé vált. Új adalékkal szolgálhat a kutatásnak a szenvedéstörténetben említett, azonban régészetileg a város topográfiáján belül mindezidáig nem lokalizálható savariai *basilicát* illetően a szerző azon felvetése, miszerint a kérdéses épület nem feltétlenül egy újonnan emelt, háromhajós építményként, hanem a IV. században még gyakran előforduló, liturgikus célokra is szolgáló magánházként (*domus ecclesiae*) azonosítható. Quirinius ereklyéinek Róma városi *translatiója* kapcsán, egyetértve a szerzővel, valóban alaptalannak tűnhet a San Sebastiano katakombá Platonía mauzóleumát minden kétséget kizáróan a pannoniaiak közös, Róma városi temetkezési helyeként említeni. Ugyanakkor, mindenképpen figyelemreméltó és további vizsgálatokat igényel, hogy az egyik itt napvilágra került feliraton⁵ szereplő Vientia név hapax, másutt nem fordul elő. A feliraton egyéb tévesztések is előfordulnak, ti. „T” helyett két ízben is „I” szerepel, s bár ez másnak is betudható, de a *coniugi* kifejezés „G” betűje helyén is „C” kap helyet. Ennek fényében felvetésre érdemes, hogy a Viventia rontott alakjáról van szó, s felvetődhet a Viventius névhez való kapcsolódás eshetősége is.

Az V. fejezet (109–190.) a *quattuor sancti coronati* helyenként ellentmondásos szenvedéstörténetének fordítását és vizsgálatát tartalmazza. A mártírok viszontagságos történetét vizsgálva, számos kérdés merülhet fel az olvasóban, csak néhányat említve: miért szerepel a *Martyrologium Hieronymianum*ban a *depositio martyrum* november 9-i bejegyzése mellett, ugyan Clemens nélkül, mégis a 22. fejezettel megegyező módon a négyes mártírcsoport november 8-án is, mint Rómában ünnepelt emléknap? Miért említi a szöveg Miltiádés pápát Szt. Sebestyénnel együtt mint a pannoniai szentek római kultuszát elősegítő személyt? Miért nem jelenik meg a 22. fejezetben a *quattuor sancti coronati* megnevezés és a Mons Coeliuson épült bazilika, vagy csupán maga a terület, a *Caput Africae*? Miért hagyja ki a 22. fejezet szerzője szándékosan Simplicius, és miért nem magyarázza meg az eltűnését a Róma városi kultuszról?

Nagy Levente elsősorban filológiai vizsgálatok alapján jut el a fejezet talán legfontosabb következtetésére, mely egyúttal választ adhat a fent megfogalmazott kérdésekre is. Bugár István korábbi filológiai kutatásainak⁶ nyomdokain haladva, s ezzel a IV. századi keltezését javaslókat táborához csatlakozva, úgy véli, hogy a *passio*

⁵ ICUR (=Inscriptiones christianae urbis Romae. Nova series. Róma, 1922) 5, 13155.

⁶ Bugár M. István: The Martyrdom of the Quattor Coronati: Art and the Early Christian Church in Pannonia. In: Angusheva, Adelina – Dimitrova, Margaret – Kostova, Rossina. – Malchev, Rossen (eds.): In Stolis Repromissionis: Saints and Sainthood in Central and Eastern Europe. Sofia, 2003, 289–306.

szövege – az eretnek Simplicius története nélkül, de a 21. fejezettel együtt – még az V. század első harmadában, feltehetően egy barbárok elől menekülő csoporttal együtt került Italiába. Ebben az esetben világossá válhat a 22. fejezetben megfogalmazott üzenet is, miszerint való igaz, hogy a négy pannóniai kőfaragó ereklyéi nincsenek meg, ugyanakkor Miltiadés pápa pontifikátusa óta az ő nevükön tisztelték azt a négy *corniculariust*, akiknek sírjai, mint létező szent helyek, azonosíthatók a SS. Pietro e Marcellino katakombában. Hudák Krisztina kutatásai⁷ nyomán, meggyőzően érvel továbbá amellest, hogy a pécsi Péter-Pál sírkamra dongaboltozatán ábrázolt portrészzerű fejek esetlegesen a négy pannóniai kőfaragóval azonosíthatók.

A VI. fejezet (191–196.) az eredmények összefoglalását tartalmazza, melyet a rövidítve idézett szakirodalmi tételek feloldása (197–198.), egy terjedelmes bibliográfia (199–210.), a kötetben szereplő képek jegyzéke (211–212.) és a tájékozódást megkönnyítő személy- és helységnévmutató (213–219.) követ. A kiadvány zárásaként a szerző egy rövid, angol nyelvű összefoglalóban (221–227.) szintetizálja vizsgálata legfontosabb eredményeit. A kötetet 30, a törzsszövegben elhelyezett kép/képtábla, s a helyenként szövevényesnek tűnő keltezési javaslatokat összefoglaló, illetőleg a szövegek összehasonlításának könnyebb megértését szolgáló táblázat könnyíti.

A kötet az új kutatási eredményeket közreadva, a téma iránt érdeklődő szakemberek számára szilárd alapokon nyugvó kiindulási pontot jelent mind a tárgyalt időszak története és régészete, mind a nemzetközi és hazai bibliográfia tekintetében, ugyanakkor áttekintő céllal is jól forgatható. A régebbi feltárásokból, kutatásokból már jól ismert, ám a mai napig kiemelkedő jelentőségű régészeti emlékanyag, a keresztény vallásos gyakorlat színteréül szolgáló épületeknek, a rituálé eszközeinek és tárgyi emlékanyagának értékelése, vallás- és kultúrtörténeti kontextusba illesztése a munka nagy erénye. Egy-egy jelenség kapcsán nem pusztán ismerteti a különféle tudományos felfogásokat, hanem ütközteti is azokat, s csak ezt követően alakítja ki és tárgyalja saját álláspontját. Nem esik abba a hiába, hogy az írott források minden esetben megfeleltethetők a régészeti leletanyagnak, így módszertani szempontból is útmutató jelleggel szolgálhat a hagiográfiai források hasonló, régészeti alapon nyugvó, interdiszciplináris feldolgozásához. Ugyanakkor a könyv a szűk szakmán kívül szélesebb rétegekhez is el kíván jutni. A stílus, a figyelemfelkeltő képtáblák hozzásegítenek ahhoz, hogy hasznos segédletté váljon az egyetemi oktatásban is.

Neményi Réka

⁷ Hudák, Krisztina: The Iconographical Program of the Wallpaintings in the Saint Peter and Paul Burial Chamber of Sopianae (Pécs). *Mitteilungen Zur Christlichen Archäologie* 15. (2009), 47–76.